แบบจำลองการบ่มเพาะนวัตกรรมกลุ่มเกษตร

พุทธวรรณ ขันต้นธง[1] อารี วิบูลย์พงศ์[2] ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์[3]

บทคัดย่อ

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่เป็นการรวมตัวกันของเกษตรกร ที่มีรายได้หลักจากภาคการเกษตร และมีรายได้เสริมจากการดำเนินกิจกรรมการผลิตสินค้าเพื่อจำหน่าย การสนับสนุนให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม กลุ่มที่ดำเนินการผลิตในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นภายใต้นโยบาย หนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล ในปี พ.ศ. 2544 ซึ่งนับได้ว่าเป็นกิจการใหม่ ที่มีประสบการณ์ในการดำเนินการค่อนข้างน้อย ยังคงต้องการการพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพ การพัฒนากลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพนั้นควรเป็นการพัฒนาด้านความรู้และเทคโนโลยีที่จำเป็น โดยมีกระบวนการถ่ายทอดที่เหมาะสมให้กลุ่มยอมรับและนำไปปฏิบัติใช้เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การวิจัยนี้จึงวัตถุประสงค์เพื่อหากระบวนการบ่มเพาะที่เหมาะสม พร้อมกันกับการพัฒนากลุ่ม โดยให้การสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการและมีเงื่อนไขให้มีการลงทุนร่วมกับของกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการ การวิจัยนี้ใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมโดยให้กลุ่มเป็นศูนย์กลางในการดำเนินการในฐานะนักวิจัยชุมชนที่เป็นผู้วิเคราะห์ หาแนวทางในการแก้ไขปัญหา หรือวางแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายด้วยตัวเอง โดยมีนักวิจัยในโครงการเป็นพี่เลี้ยง แบบจำลองที่ได้จากการบ่มเพาะกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการทั้ง 5 กลุ่มที่มีความแตกต่างกันนั้น มีกรอบการพัฒนาเดียวกัน แต่มีความแตกต่างกันในรายละเอียด เนื่องจากแต่ละกลุ่มมีพื้นฐาน และความต้องการแตกต่างกัน ปัจจัยที่ทำให้การบ่มเพาะนวัตกรรมซึ่งเป็นสิ่งที่จะก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ทั้งความคิด พฤติกรรม และเทคโนโลยี ได้อย่างประสบความสำเร็จ คือการเปิดโอกาสให้กลุ่มวิเคราะห์ ทดลองทำ และตัดสินใจด้วยตนเอง โดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆเป็นผู้ให้ความรู้ และให้คำชี้แนะ ร่วมกับการสนับสนุนอุปกรณ์บางอย่างที่จำเป็น การเปิดโอกาสให้กลุ่มมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆอย่างมีเหตุผลและใช้ความรู้ประกอบในการวิเคราะห์ จะทำให้กลุ่มสามรถแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคตด้วยตนเองและสามารถพัฒนาต่อไปได้อย่างต่อเนื่องในอนาคตด้วยตัวของกลุ่มเอง

คำสำคัญ : นวัตกรรม การบ่มเพาะ

บทนำ

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลการวิจัยในโครงการบ่มเพาะนวัตกรรมการเกษตรชุมชนภาคเหนือ ซึ่งอยู่ภายใต้โครงการบ่มเพาะนวัตกรรมการเกษตรชุมชน โดยการร่วมมือกันระหว่างกองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์กับ

[1] ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

[2] ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร และ ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

[3] คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และคณะเกษตรศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นผู้ดำเนินงานวิจัยในพื้นที่ภาคเหนือ

เป้าหมายหลักของยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจ ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) คือ การปรับฐานเศรษฐกิจไทยให้เข็มแข็ง และให้สามารถขยายตัวอย่างต่อเนื่องไปในอนาคต โดยมีการขยายตัวอย่างมีคุณภาพ ซึ่งประกอบด้วย (1) ความมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ (2) การกระจายความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจให้ทั่วถึง และ (3) เป็นเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพสูงบนพื้นฐานขององค์ความรู้และการสร้างสรรค์เพื่อรองรับเป้าหมายดังกล่าว นโยบายและเป้าหมายของรัฐบาล จึงมุ่งเน้นการปรับฐานเศรษฐกิจตั้งแต่ระดับรากหญ้าจนถึงระดับมหภาค และเตรียมการเปลี่ยนรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจโดยเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจส่งออก และระบบเศรษฐกิจรากหญ้าควบคู่กัน

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จึงได้กำหนดแนวทางการพัฒนาการเกษตรภายใต้ 5 ยุทธศาสตร์สำคัญคือ (1) การเพิ่มผลิตภาพการผลิต (2) การสร้างมูลค่าเพิ่มจากห่วงโซ่การผลิต (3) การพัฒนาสู่ครัวโลก (4) การเพิ่มทางเลือกให้เกษตรกร และ 5) การสร้างความเข้มแข็งสู่เศรษฐกิจฐานราก ซึ่งทั้ง 5 ยุทธศาสตร์ได้ครอบคลุมบริบทการพัฒนาภาคการเกษตรไทยตั้งแต่ การปรับโครงสร้างการผลิต การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และคุณภาพสินค้าเกษตรและอาหาร การเพิ่มรายได้จากการพัฒนากระบวนการผลิตและการบริหารจัดการ โครงการพื้นฐานทางการแปรรูป การตลาด และการส่งออก การพัฒนาคนและกระบวนการกลุ่ม การเน้นให้ประชาชนในภาคการเกษตรเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยและพัฒนา

การพัฒนาห่วงโซ่มูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ รวมทั้งรูปแบบ และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ในการสร้างรายได้และสามารถพึ่งพาตนเองเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถแก้ไขปัญหาความยากจน ซึ่งเป็นปัญหาหลักของชุมชนเกษตรกรไทย และเป็นกลไกขับเคลื่อนสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ นอกจากนี้การให้ความสำคัญกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้พึ่งตนเอง จะนำไปสู่"การเป็นฐานรากทางเศรษฐกิจที่มั่นคงและยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจระดับประเทศอย่างแท้จริง"

วัตถุประสงค์

เพื่อหารูปแบบ (แบบจำลอง) การบ่มเพาะนวัตกรรมให้กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ ซึ่งสมาชิกมีอาชีพหลักในการทำการเกษตร และมีรายได้เสริมจากการรวมกลุ่มในการผลิตสินค้าเพื่อจำหน่าย พร้อมกันกับพัฒนาให้กลุ่มมีความเข้มแข็งและมีความพร้อมในการดำเนินกิจกรรม เพื่อให้กลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนที่เป็นแหล่งสร้างรายได้เสริม หรือรายได้หลักให้กับคนในชุมชน

เป้าหมายของโครงการ

1. ได้วิธีการและแนวทางการดำเนินงานด้านกระบวนการบ่มเพาะนวัตกรรมการเกษตรชุมชนไปสู่ระบบวิสาหกิจชุมชนที่สามารถปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม
2. การพัฒนาของกลุ่มตามความเหมาะสมในด้านความเป็นผู้นำ ด้านการบริหารจัดการ เทคโนโลยีที่จำเป็นและเหมาะสม ที่สามารถประเมินผลได้ในระยะสั้น และระยะยาว เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับ

กลุ่มที่เข้าร่วมโครงการ และเพื่อให้กลุ่มพึ่งพาตนเองในอนาคต โดยให้กลุ่มและสมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองทั้งในด้านการดำเนินการ และการร่วมลงทุน

กรอบแนวคิด

นวัตกรรม (Innovation)

Smith (1986) ได้กล่าวถึงนวัตกรรมว่า หมายถึง กลไกการสร้างสรรค์ความคิดใหม่ เทคนิควิทยาการใหม่ หรือ พฤติกรรมใหม่ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการทางสังคม การกำเนิดของนวัตกรรมจะขึ้นอยู่กับการสร้างสรรค์ของมนุษย์และขณะเดียวกันก็ขึ้นอยู่กับการเปิดรับของชุมชนที่จะยอมรับ หรือลอกเลียนผลผลิตของการสร้างสรรค์เหล่านั้น

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับนวัตกรรม

ดิเรก ฤกษ์หร่าย(2532)กล่าวถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับนวัตกรรมของเกษตรกรว่ามีอยู่ 5 ประการ คือ

1) สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม รวมทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์
2) สมรรถภาพในการดำเนินงานของสถาบันที่เกี่ยวข้อง เช่นเจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรต่างๆที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
3) บุคคลเป้าหมาย (target person) หรือ ผู้รับการเปลี่ยนแปลง (client) พื้นฐานของผู้รับเป็นส่วนสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับการเปลี่ยนแปลง
4) ลักษณะของนวัตกรรม (innovations) ที่สำคัญ คือ ต้นทุนและกำไร (cost & profit) ถ้าเทคโนโลยีใดลงทุนน้อยที่สุด กำไรมากที่สุด การยอมรับจะสูงกว่า และเร็วกว่า นอกจากนี้ยังหมายถึงกำไรที่เกิดจากการใช้ประโยชน์และความมีหน้ามีตา (utility & prestige) และนวัตกรรมที่มีความสอดคล้องและความเหมาะสมกับสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน สามารถปฏิบัติได้และเข้าใจได้ง่าย (practical & understood) สามารถเห็นว่าปฏิบัติได้ผลมาแล้ว (visibility) สามารถแบ่งแยกเป็นขั้นตอนหรือแยกเป็นเรื่องๆ ได้ (divisibility) ใช้เวลาน้อยกว่าหรือประหยัดเวลา (time-saving) และ เป็นการตัดสินใจของกลุ่ม (group decision) นวัตกรรมลักษณะต่างๆที่กล่าวมา จะถูกยอมรับ และมีการนำไปปฏิบัติใช้ได้ง่ายกว่า
5) ผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือเจ้าหน้าที่เกี่ยวข้องต้องเป็นผู้ที่ผู้รับยอมรับ มีความสามารถในการติดต่อสื่อสาร

แนวทางการศึกษา

การศึกษาแบบจำลองการบ่มเพาะนวัตกรรมการเกษตร ในโครงการนี้ ได้นำผลการวิจัยใน “โครงการปรับปรุงโครงสร้างอุตสาหกรรม หัตถกรรมพื้นบ้านในภาคเหนือตอนบน” และ”โครงการการพัฒนานักวิจัยและการวิจัยเชิงปฏิบัติการไตรภาคีเพื่อยกระดับวิสาหกิจชุมชน” มาใช้เป็นพื้นฐาน และกรอบการพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการผลิต การตลาด การจัดการ และการบริหารงาน โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรในด้านความเป็นผู้นำ ด้านทักษะและความรู้ ที่กลุ่มจำเป็นต้องใช้ในการดำเนินกิจกรรม และการพัฒนาเทคโนโลยีที่จำเป็นและเหมาะสม ให้กับกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการ โดยคำนึงถึงพื้นฐาน และประสบการณ์ของผู้ร่วมเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญในการสร้างกระบวนการ และเปิดโอกาสให้กลุ่ม เป็นผู้ค้นหาข้อมูล ประเมินปัญหา ความต้องการ และความจำเป็น

ในการดำเนินการด้วยตนเอง รวมถึงการร่วมลงทุนในการดำเนินงานที่มีค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในสัดส่วนที่กลุ่มสามารถดำเนินการได้

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ การดำเนินการวิจัยนี้จึงใช้วิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participation Learning Action Research –PLAR) ซึ่งเป็นวิธีที่มีความเหมาะสมในการดำเนินการ นักวิจัยจึงประกอบด้วย นักวิชาการส่วนภูมิภาค (นักวิจัยประจำโครงการ) และ ทีมวิจัยชุมชน (สมาชิกกลุ่ม)

การวิจัย และเก็บข้อมูลประกอบด้วยวิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ การจัดเวทีเสวนา การจดบันทึก โดยนักวิจัยชุมชน ที่เป็นสมาชิกของกลุ่ม และส่งเสริมให้สมาชิกกลุ่มรู้สึกถึงคุณค่าของตนเอง ตระหนักในสิทธิของการแสดงความเห็น และการรับฟังความเห็นของผู้อื่น เพื่อค้นหาแนวทางในกระบวนการดำเนินงานในโครงการร่วมกัน โดยส่งเสริมให้กลุ่มเป็นผู้มีบทบาทในทุกขั้นตอน

การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการวิเคราะห์ร่วมกันระหว่างนักวิจัยชุมชน นักวิจัยประจำโครงการ และมีผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่างๆที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ให้ความรู้และให้คำชี้แนะ โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การส่งเสริมให้เกิดการใช้ประโยชน์ของบุคลากรและทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อการพัฒนาให้ได้มากที่สุด

นักวิจัยภายนอกชุมชนทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน จัดเวที และประสานงานให้ผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่างๆในการให้ความรู้และพัฒนาทักษะให้กับกลุ่มตามความต้องการ โดยระมัดระวังการครอบงำความคิดและการตัดสินใจของชุมชน นักวิจัยนอกชุมชนสามารถเสนอความเห็น หรือให้คำชี้แนะได้ในกรณีที่เห็นว่าการวิเคราะห์ และการตัดสินใจในการดำเนินการต่างๆของกลุ่ม ไม่ได้นำไปสู่การแก้ไขปัญหา หรือการพัฒนาของกลุ่มอย่างแท้จริง

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่เข้าร่วมในโครงการบ่มเพาะนวัตกรรมการเกษตรชุมชนในครั้งนี้ ประกอบด้วยกลุ่มผลิตอาหารจำนวน 1 กลุ่ม คือกลุ่มน้ำพริกตาแดงบ้านแม่จ้อง กลุ่มผลิตภัณฑ์ เครื่องดื่ม 2 กลุ่ม คือกลุ่มเกษตรกรทำนาบ้านต๋ำม่อน และกลุ่มแปรรูปสมุนไพรบ้านต้นผึ้ง กลุ่มผลิตสินค้าหัตถกรรม 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านห้วยทราย และกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านสันปูเลย โดยแต่ละกลุ่มมีความเข้มแข็งแตกต่างกัน คือกลุ่มน้ำพริกตาแดงบ้านแม่จ้อง จังหวัดเชียงใหม่ และกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านห้วยทราย จังหวัดเชียงใหม่ จัดเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งน้อย กลุ่มเกษตรกรทำนาบ้านต๋ำม่อน จังหวัดพะเยา และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านต้นผึ้ง จังหวัดลำพูน มีความเข้มแข็งระดับปานกลาง และกลุ่มสหกรณ์สตรีทอผ้าบ้านสันปูเลย จังหวัดพะเยา มีความเข้มแข็งมากที่สุด

ผลการศึกษา

ผลที่ได้จากการศึกษา ประกอบด้วย 2 ส่วนคือ แบบจำลองการบ่มเพาะนวัตกรรม และผลของการบ่มเพาะนวัตกรรม

แบบจำลองการบ่มเพาะนวัตกรรม

1. การคัดเลือกกลุ่ม

กลุ่มที่เข้าร่วมโครงการ มาจากฐานข้อมูลของคณะวิจัย 143 กลุ่ม และคณะวิจัยได้เลือกกลุ่มที่มีลักษณะกิจกรรม และความเข้มแข็งที่แตกต่างกัน จำนวน 3 กลุ่มคือ กลุ่มทอผ้า กลุ่มสุรากลั่น และกลุ่มแปรรูปสมุนไพร และเลือกกลุ่มใหม่ซึ่งไม่เคยได้ศึกษามาก่อนจำนวน 2 กลุ่ม โดยทั้ง 2 กลุ่มนี้เป็นกลุ่มตั้งใหม่ 1-3 ปีที่มีขนาดเล็กมาก คือ กลุ่มถักผ้าและกลุ่มน้ำพริก ในการเลือกกลุ่มเพื่อเข้าร่วมโครงการนี้คณะวิจัยให้ความสำคัญกับประเด็นการพึ่งตนเอง โดยมีเกณฑ์ในการเลือกคือ 1) ต้องเป็นกลุ่มที่แท้จริง ไม่ใช่กิจการที่ดำเนินการโดยบุคลใดบุคลหนึ่ง 2) กลุ่มมี

ศักยภาพและความตั้งใจในการพึ่งตนเองในด้านใดด้านหนึ่งในระดับพอสมควร มากกว่าการรอรับความช่วยเหลือจากภายนอก 3) กลุ่มมีความตั้งใจในการพัฒนาตนเอง เพื่อให้กิจกรรมของกลุ่มยังประโยชน์ให้กับสมาชิกและชุมชน

2. การดำเนินการ

การวิจัยในระยะต่อมา เป็นช่วงหลักของการวิจัย เมื่อกลุ่มได้เข้าร่วมโครงการ โดยทำความเข้าใจวัตถุประสงค์โครงการ บทบาทของกลุ่ม และบทบาทของตนเองในฐานะนักวิจัยชุมชน

บทบาทของนักวิจัยชุมชน คือสมาชิกที่กลุ่มคัดเลือกเพื่อดำเนินการวิจัย มีบทบาทที่สำคัญคือเป็นผู้ระดมความคิดร่วมกันกับนักวิจัยพี่เลี้ยง ในการจัดทำแผนการดำเนินงาน แปลงแผนวิสาหกิจชุมชน ให้เป็นแผนปฏิบัติการ/โครงการ ที่สามารถดำเนินงานได้อย่างเป็นรูปธรรม จดบันทึกกิจกรรมและสรุปบทเรียนที่ได้จากกระบวนการบ่มเพาะ ประเมินผล และจัดทำรายงานสรุปผลการดำเนินการในโครงการ

นักวิจัยภูมิภาค มีบทบาทเป็นผู้ประสานงาน และพี่เลี้ยงในการให้ข้อมูลตอบข้อซักถามในฐานะทรัพยากรบุคคล (resource person) ติดตามการปฏิบัติงาน สังเกตการณ์

รูปแบบกระบวนการบ่มเพาะคือ การเปิดกระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบธรรมชาติโดยนักวิชาการจะไม่ออกแบบล่วงหน้า หรือ จัดใส่ วิธีการหรือแนวคิดให้แก่กลุ่มจนกว่าจะได้รับการขอความคิดเห็น ในกระบวนการทำงานร่วมกับกลุ่มนั้น นักวิจัยชุมชนเป็นผู้ดำเนินงานหลักในโครงการ (แผนภาพที่ 1) และมีนักวิจัยภูมิภาคทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง โดยให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่นักวิจัยชุมชนได้ปฏิบัติด้วยตนเอง คำนึงถึงพื้นฐานและประสบการณ์ของนักวิจัยชุมชน กระตุ้นให้เกิดความเชื่อมั่นในการแสดงความคิดเห็น และแสดงศักยภาพของตนเองในการวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการแก้ไขร่วมกัน แนวปฏิบัติในการดำเนินงานมีขั้นตอนดังนี้ คือ

1) โครงการและแผนงานต้องเป็นความต้องการของกลุ่มชุมชนเอง
2) คณะวิจัย (จากมหาวิทยาลัย) จะไม่มีจัดการอบรมในด้านใดๆ ในลักษณะการจัดให้ ยกเว้นในกรณีที่เป็นความต้องการของกลุ่มและกิจกรรมนั้นส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาในด้านการบริหารจัดการ การตลาด การบัญชี และการพัฒนาเทคโนโลยี
3) ในกรณีที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีโครงการในการเรียนรู้ หรือพัฒนาในด้านต่างๆ จะต้องดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้นั้น โดยใช้งบประมาณที่บรรจุอยู่ในโครงการ โดยนักวิจัย (นักวิชาการ)จะเป็นผู้จัดทรัพยากรและผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้ความรู้ตามความต้องการของกลุ่ม

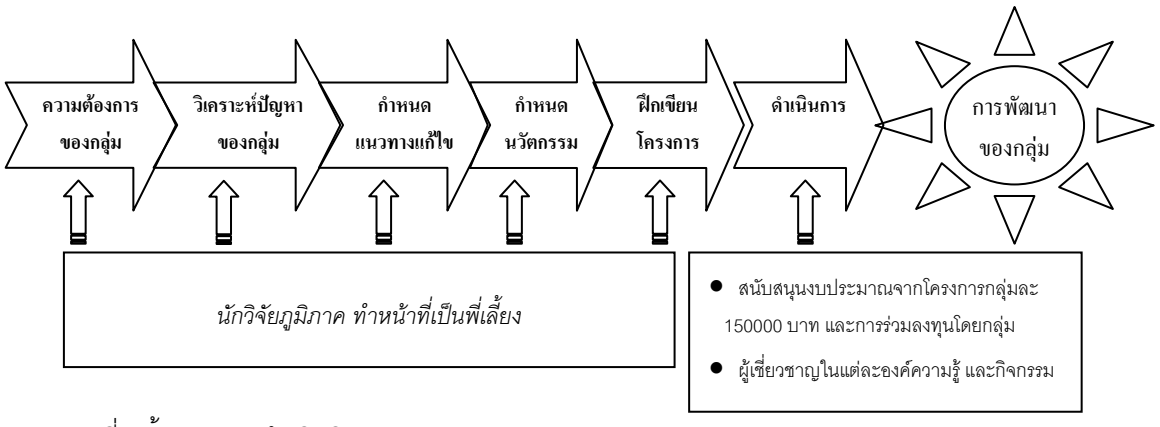

แผนภาพที่ 1 ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม

แบบจำลอง/ต้นแบบการบ่มเพาะนวัตกรรม อยู่บนพื้นฐานของการปฏิบัติงานอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง เพื่อตอบสนองความต้องการในการแก้ปัญหา หรือสนับสนุนเพื่อสร้างสิ่งที่เป็นความต้องการของผู้รับเท่านั้น โดยมีแนวทางปฏิบัติคือ

1. นักวิจัยทำหน้าที่สนับสนุนให้กลุ่มวิเคราะห์และอำนวยความสะดวก(อย่างมีส่วนร่วมกับกลุ่ม)ให้กลุ่ม เพื่อให้กลุ่มดำเนินการวิจัยด้วยตนเอง เพื่อให้รู้จักสถานภาพของตนเองใน 3 ด้าน
    1) ให้กลุ่มค้นหาความต้องการของตนเอง ได้อย่างถูกต้อง
    2) ค้นหาปัญหา/อุปสรรค ที่แท้จริง และร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหา
    3) ค้นหาจุดแข็ง และโอกาส ที่มีเพื่อแก้ไขปัญหา โดยร่วมกันวิเคราะห์ และเก็บข้อมูลเพื่อใช้เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหา
2. สร้างความเข้าใจและศรัทธาต่อการพัฒนาความสามารถของตนเอง ก่อนการพัฒนาการผลิต
3. จัดหาวิทยากรผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ ให้ความรู้จนสัมฤทธิ์ผล (ไม่ใช่เพียงการอบรม)
4. ร่วมในกระบวนการพัฒนาอย่างอดทน ไม่เร่งรีบที่จะเก็บเกี่ยวผลงานอย่างฉาบฉวย

การวิเคราะห์และวางแผนการพัฒนากลุ่มของนักวิจัยชุมชน จะดำเนินการร่วมกับนักวิจัยภูมิภาค ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง ให้คำแนะนำกระบวนการวิเคราะห์ดังแผนภาพที่ 2

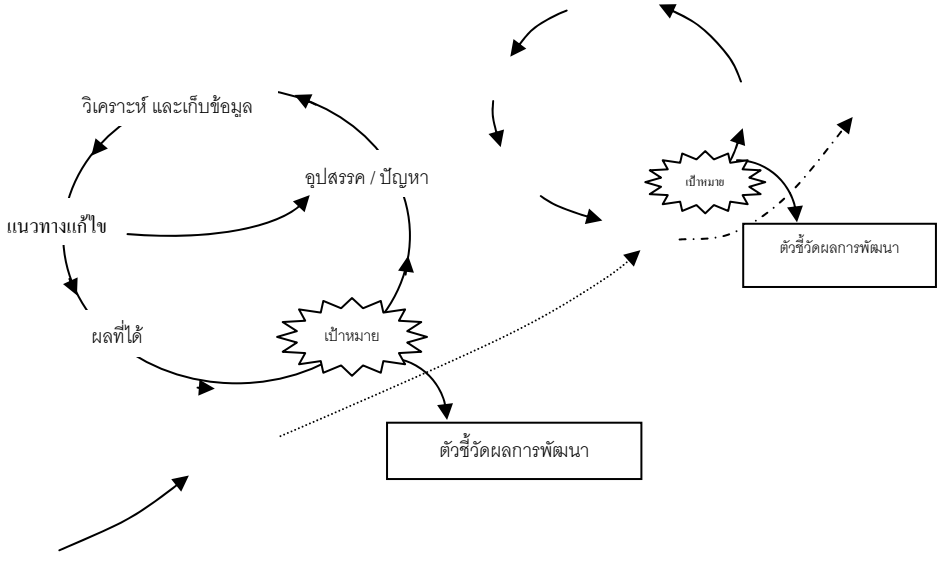

แผนภาพที่ 2 ลักษณะพลวัตของกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมในการวิจัย (PLAR)

ในการพัฒนากลุ่มนั้น กลุ่มจะเป็นผู้วางเป้าหมายในการพัฒนาตนเอง และวิเคราะห์ปัญหา/อุปสรรค โดยเรียนรู้ถึงการใช้ข้อมูลให้เป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาและวางแผนการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งนักวิจัยชุมชนและสมาชิกจะเป็นผู้ดำเนินการหลักในการวิเคราะห์และวางแผนงาน

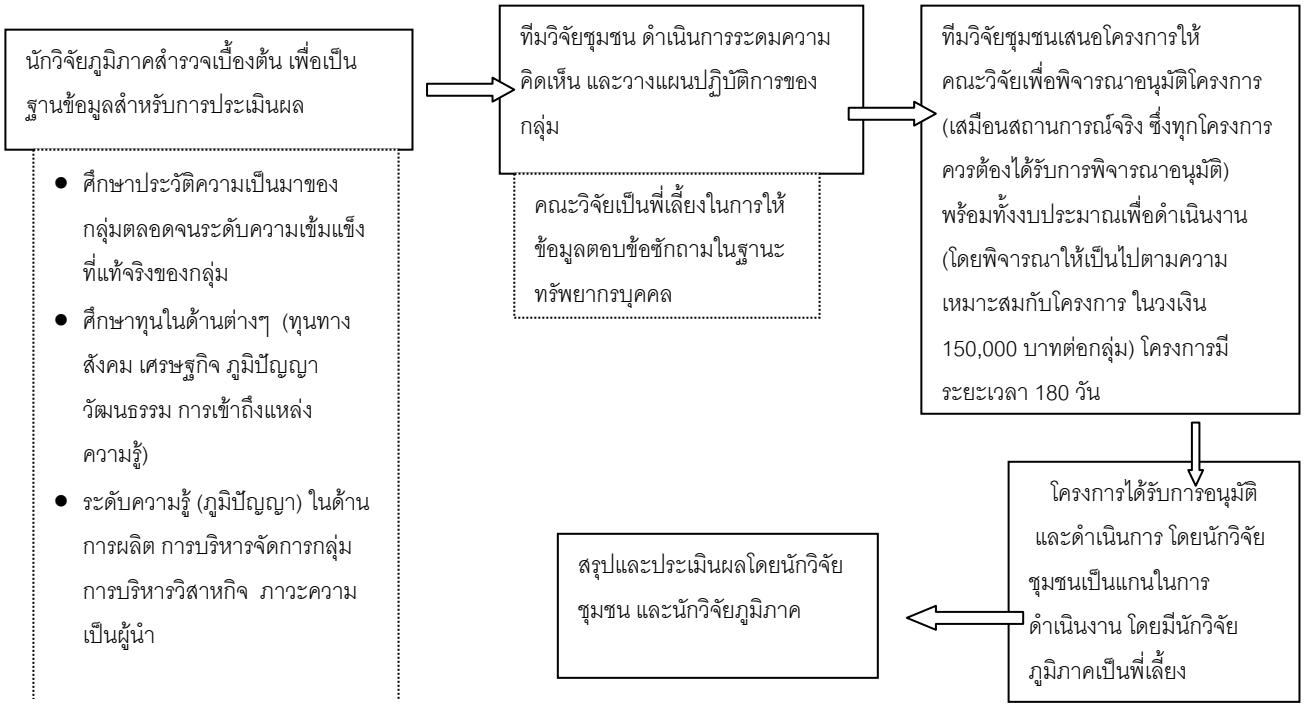

แผนภาพที่ 3 ขั้นตอนการดำเนินงานในโครงการ

ขั้นตอนการดำเนินงานใน กระบวนการบ่มเพาะนวัตกรรมกลุ่มเกษตร ประกอบด้วย การเตรียมข้อมูลของนักวิจัยภูมิภาค การดำเนินงานวิจัยอย่างมีส่วนร่วมของกลุ่มโดยเปิดโอกาศให้กลุ่มวิเคราะห์วางแผน และดำเนินการ (แผนภาพที่ 1 และ 2) การเสนอโครงการเพื่ออนุมัติงบประมาณ โดยมีเงื่อนไขของการลงทุนร่วมกัน และการสรุปและประเมินผลการดำเนินงานด้วยตนเอง (แผนภาพที่3)

ในการดำเนินงาน นักวิจัยภูมิภาคควรมีศึกษาข้อมูลพื้นฐานต่างๆของกลุ่ม เพื่อให้ทราบถึง ระดับความเข้มแข็งที่แท้จริงของกลุ่ม ระดับความรู้ (ภูมิปัญญา) ในด้านการผลิต การบริหารจัดการกลุ่ม การบริหารวิสาหกิจ ภาวะความเป็นผู้นำ ศึกษาทุนในด้านต่างๆ เช่น ทุนทางสังคม เศรษฐกิจ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม การเข้าถึงแหล่งความรู้ เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบในการตัดสินใจการดำเนินงานกิจกรรมของกลุ่ม ในขั้นตอนของการ ดำเนินการระดมความคิดเห็น และวางแผนปฏิบัติการของกลุ่ม นักวิจัยพี่เลี้ยงควรดูแลอย่างใกล้ชิด ทำหน้าที่เป็นผู้ที่กระตุ้นให้เกิดการแสดงความเห็นและการระดมสมองของสมาชิกกลุ่ม โดยระมัดระวังการครอบงำความคิดขอองกลุ่ม ข้อเสนอแนะของนักวิจัยควรพี่เลี้ยงมีขึ้นเพื่อเป็นทางเลือก หรือการให้ข้อคิด แทนการแนะนำเพื่อให้กลุ่มปฏิบัติตาม

ในขั้นตอนของการเสนอโครงการนักวิจัยควรชี้ให้ความสำคัญกับการเลือกทำกิจกรรมโดยให้ความสำคัญต่อลำดับการดำเนินงานก่อนหลังของแต่ละกิจกรรม รวมทั้งผลที่จะได้รับจากการดำเนินงานแต่ละกิจกรรม และตัวชี้วัดที่ชัดเจน ซึ่งจะช่วยให้สมาชิกได้เรียนรู้ถึงความสอดคล้องของปัญหา และแนวทางแก้ไขที่กลุ่มเลือกใช้ผลที่จะได้มีส่วนในการพัฒนากลุ่มมาก น้อยเพียงใด

ผลของการบ่มเพาะ

ในกระบวนการบ่มเพาะนวัตกรรม ให้กับกลุ่ม 5 กลุ่มที่สมาชิกมีวัฒนธรรม ลักษณะพื้นฐาน กิจกรรมการผลิตสินค้าและความมุ่งหวังแตกต่างกันนั้น ผลของการบ่มเพาะย่อมมีความแตกต่างกันตามความจำเป็นและความต้องการการพัฒนาของกลุ่ม อย่างไรก็ตามการพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมการผลิตเพื่อการจำหน่ายทุกกลุ่ม ยังคงต้องการกรอบการพัฒนาเดียวกัน คือ กลุ่มควรมีความเข้มแข็งในด้านการผลิต การตลาด การบริหารจัดการ และเทคโนโลยีการผลิต ซึ่งจุดเน้นของการพัฒนาจะมีความแตกต่างกันไปตามจุดประสงค์ในการพัฒนา ลำดับความสำคัญของประเด็นการพัฒนา และพื้นฐานของกลุ่ม

กลุ่มที่มีความเข้มแข็งมาก

กลุ่มสหกรณ์สตรีทอผ้าบ้านสันปูเลย จังหวัดพะเยา เป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งมากที่สุด ในกลุ่มทั้งหมดที่เข้าร่วมโครงการ สินค้าของกลุ่มคือผ้าฝ้าย ซึ่งเป็นการผลิตที่ใช้ภูมิปัญญาเดิมที่สืบทอดต่อกันมา กลุ่มมีความประสงค์ให้กิจการของกลุ่มเป็นแหล่งสร้างรายได้เสริมให้สมาชิก และคนในชุมชน และเป็นแหล่งที่สามารถจ้างงานคนรุ่นใหม่เพื่อให้คนในรุ่นต่อไปมีงานทำในพื้นที่

กลุ่มมีความพร้อมด้านการผลิต มีฐานลูกค้าเดิมอยู่แล้ว ผู้นำกลุ่มมีความเข้มแข็ง กลุ่มมีบุคลากรที่มีประสบการณ์ในการทำงานด้านการบริหารจัดการ คณะกรรมการและผู้ที่ทำหน้าที่บริหารกลุ่มมีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตน และสามารถปฏิบัติงานในภาระหน้าที่ที่ได้รับหมอบหมาย สิ่งที่กลุ่มต้องการพัฒนาคือ

- ทักษะเฉพาะที่สนับสนุนให้สินค้าของกลุ่มมีคุณภาพ และรูปลักษณ์แตกต่างจากผู้ผลิตสินค้ารายอื่นที่ผลิตสินค้าชนิดเดียวกัน และเพื่อขยายตลาดไปยังผู้ซื้อกลุ่มใหม่
- การลดต้นทุนการผลิตเพื่อสร้างจุดแข็งให้กับกลุ่ม เนื่องจากสินค้าของกลุ่มมีการแข่งขันในตลาดค่อนข้างสูง
- การสร้างผู้นำเพื่อสืบทอด การบริหารงาน
- การจัดทำบัญชีให้ถูกต้องตามระบบที่สามารถนำข้อมูลมาใช้ในการวิเคราะห์ด้านการเงิน

การพัฒนากลุ่มจึงมีจุดเน้นที่การพัฒนาทักษะด้านการตัดเย็บเสื้อผ้า การออกแบบลายผ้าเพื่อให้มีรูปลักษณ์ต่างไปจากผู้ค้ารายอื่น การย้อมสีเพื่อให้สินค้ามีสีสันเหมือนเดิม การใช้เครื่องกรอด้ายและการผลิตน้ำยาปรับผ้านุ่นเพื่อลดต้นทุนการผลิต

กลุ่มที่มีความเข้มแข็งปานกลาง

กลุ่มเกษตรกรทำนาบ้านต๋ำม่อน จังหวัดพะเยา และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านต้นผึ้ง จังหวัดลำพูน เป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งในระดับปานกลาง ทั้งสองกลุ่มมีความเข้มแข็งด้านการผลิต มีการดำเนินงานที่เป็นระบบพอสมควร มีตลาดของสินค้าที่ชัดเจน ทั้งสองกลุ่ม ความต้องการการพัฒนาคล้ายกันคือ

- การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและกระจายภาระหน้าที่ให้ผู้รับผิดชอบในการทำงานด้านต่างๆ
- การสร้างผู้นำเพื่อสืบทอด การบริหารงาน
- การเพิ่มศักยภาพในการผลิต เพื่อลดต้นทุน

- การจัดการบัญชีที่ถูกต้องเพื่อใช้ข้อมูลที่ได้ในการวิเคราะห์ด้านการเงินและต้นทุนการผลิต

สิ่งที่กลุ่มต้องพัฒนาต่างกัน เนื่องจากลักษณะของสินค้าต่างกันคือ กลุ่มเกษตรกรทำนาบ้านต๋ำม่อน ซึ่งผลิตสุรากลั่นต้องการการขยายฐานการผลิต โดยเพิ่มความหลากหลายของสินค้าที่ผลิต เพื่อลดความเสี่ยงในการผลิตสุราเพียงอย่างเดียว ส่วนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านต้นผึ้ง ซึ่งผลิตสมุนไพรแปรรูป และมีสินค้าหลากหลายต้องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่ เพื่อขยายตลาดที่กลุ่มทราบเป้าหมายลูกค้าชัดเจน (ลูกค้าในตลาดบน)

การพัฒนากลุ่มทั้งสอง จึงให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ระบบการบริหารงาน เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การจัดทำบัญชี การเตรียมการสืบทอดผู้นำโดยการจัดสรรงานและกระจายข้อมูล การสนับสนุนอุปกรณ์และเทคโนโลยีเพื่อลดต้นทุนการผลิต และการสร้างกิจกรรมใหม่ให้กับกลุ่มกลุ่มเกษตรกรทำนาบ้านต๋ำม่อน โดยกิจกรรมทั้งมดที่มีขึ้นเป็นการผลิตอย่างครบวงจร

กลุ่มที่มีความเข้มแข็งน้อย

กลุ่มน้ำพริกตาแดงบ้านแม่จ้อง จังหวัดเชียงใหม่ และกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านห้วยทราย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกลุ่มตั้งใหม่ มีระยะเวลาในการดำเนินงานก่อนการเข้าร่วมโครงการเพียง 3 ปี ทั้งสองกลุ่มมีระบบการบริหารงานที่การตัดสินใจอยู่ที่ประธานเพียงคนเดียว ประธานจึงเป็นผู้ที่รับภาระในการดำเนินงานเกือบทุกกิจกรรมของกลุ่ม สินค้าที่ผลิตยังไม่เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย และระบบการผลิตยังไม่ได้มาตรฐาน และกลุ่มขาดแคลนเงินทุนเพื่อใช้ในการลงทุนพัฒนาสินค้า

การพัฒนากลุ่มจึงให้ความสำคัญด้านการพัฒนาการผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ได้สินค้าตรงตามความต้องการของผู้บริโภค โดยการพัฒนาสินค้าให้ได้มาตรฐานขั้นต้นของการยอมรับของผู้บริโภค และต้องการให้ผู้บริโภครู้จักสินค้าของตน ร่วมกับการพัฒนาด้านการบริหารงาน และการทำบัญชีเบื้องต้น เพื่อให้กลุ่มสามารถดำเนินการได้อย่างราบรื่น

สรุป

กลุ่มที่เข้าร่วมโครงการยังคงต้องการการพัฒนาในทุกด้าน (เทคโนโลยีการผลิต การตลาด การบริหารจัดการ การจัดการบัญชี) แต่ลำดับความสำคัญของการพัฒนาในแต่ละด้านมีความแตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่ม กลุ่มที่มีความเข้มแข็งมากกว่าต้องการการพัฒนาต่อยอดในด้านการลดต้นทุนการผลิต และพัฒนาคุณภาพสินค้าให้แตกต่าง และมุ่งไปที่กลุ่มลูกค้าเป้าหมายที่ชัดเจน รวมถึงการบริหารจัดการที่เสริมให้กลุ่มดำเนินกิจกรรมต่อไปได้อย่างยั่งยืน ในขณะที่กลุ่มที่มีความเข้มแข็งน้อยกว่าควรให้ความสำคัญในการพัฒนาด้านเทคโนโลยีการผลิต การพัฒนาสินค้าให้ได้มาตรฐานขั้นต้นที่ผู้บริโภคยอมรับ เพื่อให้กลุ่มมีสินค้าจำหน่ายโดยยังไม่ได้มีความชัดเจนถึงกลุ่มลูกค้า ร่วมไปกับการพัฒนาการบริหารจัดการเพื่อให้กลุ่มได้เรียนรู้วิธีการดำเนินงานได้อย่างราบรื่น และเป็นที่น่าสังเกตว่าทุกกลุ่มมีความต้องการพัฒนาบุคลากร และการจัดสรรภาระหน้าที่รับผิดชอบที่ชัดเจนตามความสามารถของแต่ละบุคคล เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน และสร้างความมั่นใจการดำเนินงานของกลุ่ม

ถึงแม้ว่ากลุ่มเกษตร จะมีพื้นฐานและการผลิตสินค้าที่แตกต่างกัน แต่วิธีการบ่มเพาะ และรูปแบบหรือแบบจำลองการบ่มเพาะนวัตกรรมที่ให้ความสำคัญต่อการเปิดโอกาสให้กลุ่มมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆอย่างมีเหตุผลและใช้ความรู้ประกอบในการวิเคราะห์ จะทำให้กลุ่มยอมรับและนำไปปฏิบัติใช้เพื่อก่อให้เกิดการ

เปลี่ยนแปลงได้อย่างเห็นผลชัดเจน ซึ่งจะส่งผลให้กลุ่มสามารถแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ด้วยตนเองในอนาคต และสามารถพัฒนาต่อไปได้อย่างต่อเนื่องด้วยตัวของกลุ่มเอง นอกจากการให้ความรู้ และการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ที่ตรงกับความต้องการของกลุ่ม ณ เวลานั้น เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้กลุ่มพัฒนาตนเองและพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งจะส่งผลให้กลุ่มดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

ดิเรก ฤกษ์หร่าย. 2532. **แนวทางกลยุทธและกระบวนการถ่ายทอดและเผยแพร่เทคโนโลยีเกษตรเพื่อพัฒนาการเกษตรในระดับจังหวัด**. ศูนย์ประสานงานปฏิบัติการพัฒนาการเกษตรชนบท สำหนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรแบะสหกรณ์, กรุงเทพมหานคร

อารี วิบูลย์พงศ์ และคณะ. 2548. โครงการการพัฒนานักวิจัยและการวิจัยเชิงปฏิบัติการไตรภาคีเพื่อยกระดับวิสาหกิจชุมชนระยะที่ 1: ภาคเหนือตอนบน **"วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเกษตรกรทำนาบ้านต๋ำม่อน"** ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตรและคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อารี วิบูลย์พงศ์ และคณะ.2548.โครงการการพัฒนานักวิจัยและการวิจัยเชิงปฏิบัติการไตรภาคีเพื่อยกระดับวิสาหกิจชุมชนระยะที่ 1: ภาคเหนือตอนบน **"วิสาหกจิชุมชนกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านต้นผึ้ง"** ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตรและคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อารี วิบูลย์พงศ์ และคณะ. 2548. โครงการการพัฒนานักวิจัยและการวิจัยเชิงปฏิบัติการไตรภาคีเพื่อยกระดับวิสาหกิจชุมชนระยะที่ 1: ภาคเหนือตอนบน **"วิสาหกจิชุมชนสหกรณ์สตรีทอผ้าสันปูเลย"** ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตรและคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อารี วิบูลย์พงศ์ และคณะ. 2548. **โครงการบ่มเพาะนวัตกรรมการเกษตรชุมชน: กรณีศึกษาภาคเหนือ**. ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตรและคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Smith David. 1994. Fist Person Plural. Canada : Mapieview Press. **"State of Asian Peoples : A report (SAPR) Introduction of Development"** Asian Exchang. Vol. 10 No1.